

5. Zelen M. Tilku osobustist osobistost' moje vuhovatu osobustist // Selo Poltavskoe. – 2003. – №40. – 3 jovtnia. – S.9.

6. Kudruckiy A. V. Poltavchina: encyklopeduchnyy dovidnik / A. V. Kudruckiy. – K.: Ukrainska Encyklopedia, 1992. – 1024 s.

7. Nash ridniy kray (Storinku pro rozvutok osvitu na Poltavchini). – Vup.12. – Poltava, 1990. – 104 s.

8. Pavlovskiy I. F. Istoricheskiy ocherk Petrovskogo Poltavskogo kadetskogo korpusa. 1840–1890 / I. F. Pavlovskiy. – Poltava, 1890. – 183 s.

9. Romashkevich A. D. Materialu k istorii Petrovskogo Poltavskogo kadetskogo korpusa s 1-go oktiabria 1911 g. po 1-e oktiabria 1912 g. / A. D. Romashkevich. – Poltava, 1912. – 173 s.

10. Svedenie o licax, sostoiashih na sluzbe v duhovnouchebnih zavedeniah Poltavskoy eparhii v nachale 1903–1904 uchebnogo goda // PEV.CHN. – 1903. – №31. – 1 noiab. (dop.). – S.1–19.

11. Slepshkin I. Pervue godu Kyeveskoi 2-i gimnazii / I. Slepshkin. – K., 1872.

12. Statut pravoslavnyh duhovnyh seminariv // Volunski Eparhialni Vidomosti. – 1867. – Chastuna oficijna. – №3. – S.76–104.

13. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. – F.707. – Op.20. – Spr.19.

14. Tam samo. – F.707. – Op.28. – Spr.108.

15. Tam samo. – F.707. – Op.19. – Spr.60.

16. Tam samo. – F.707. – Op.22. – Spr.65.

17. Tam samo. – F.267. – Op.1. – Spr.84.

18. Tam samo. – F.707. – Op.27. – Spr.360.

Kapshuk J. S., a postgraduate student of the Department of History and Culture of Ukraine of the State Institution of higher education «Pereyaslav–Khmelnitsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University» (Ukraine, Pereyaslav–Khmelnitsky), dubn@bk.ru

Forming the composition of teachers and pupils of secondary schools of the Poltava province (1861–1917)

The article deals the process of forming the composition of teachers and pupils, the educational level of teachers of secondary educational institutions of the Poltava province in second half XIX – early XX century.

The purpose of the study – based on the study of sources and historiography achievements clarify the features of the composition of teachers and students in secondary schools in the province of Poltava. During the processing of complex sources used general scientific methods: analytical, synthesis, inductive–deductive, system, method of updating historical and typological.

In the second half of the late XIX–th – early XX–th century. The beginning of the twentieth century teachers, university graduates working in secondary schools, teachers colleges, seminaries, women's higher rates, women's gymnasiums, Institute for Noble Maidens. Mainly in all educational institutions of the Poltava province were particularly demanding attitude to the professional and personal qualities of the teacher.

Noticeably there is a tendency to increase the number of secondary school students of the Poltava province. It shows the growth of the authority of the educational institutions that provide secondary education and opportunity after graduation to enter higher education institutions. Pupils of secondary schools of the Poltava province were from different layers of society, but was dominated by representatives of the wealthy classes. Since secondary education required funds, the representatives of the poor peasants were deprived of education due to lack of financial capacity.

Keywords: pupils, teachers, school, composition.

Кашук Ю. С., аспирантка кафедри історії та культури України, ГВУЗ «Переяслав–Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди» (Україна, Переяслав–Хмельницький), dubn@bk.ru

Формирование состава учителей и воспитанников средних учебных заведений Полтавской губернии (1861–1917 гг.)

Освещается процесс формирования состава учителей и воспитанников, образовательный уровень учителя средних образовательных учреждений Полтавской губернии во второй половине XIX – начале XX в.

Цель исследования – на основе изучения источников и достижений историографии выявить особенности состава учителей и воспитанников в средних учебных заведениях Полтавской губернии. В процессе обработки комплекса источников были использованы общенаучные методы: аналитический, обобщающий, индуктивно–дедуктивный, системный, метод актуализации и историко–типологический.

Во второй половине XIX в. – начале XX в. учителями в средних учебных заведениях работали выпускники университетов, учительских институтов, духовных семинарий, высших женских курсов, женских гимназий, институтов благородных девиц. Преимущественно во всех учебных заведениях Полтавской губернии особенно требовательным было отношение к профессиональным и личным качествам преподавателя.

Заметно наблюдается тенденция к увеличению числа учащихся средних учебных заведений Полтавской губернии. Это свидетельствует о росте авторитета таких образовательных учреждений, которые предоставляли среднее образование и возможность после ее окончания поступать в высшие учебные заведения. Воспитанники средних учебных заведений Полтавской

губернии были из разных слоев социума, но преобладали представители зажиточных сословий. Поскольку получение среднего образования требовало средств, то представители беднейшего крестьянства из-за отсутствия финансовых возможностей были лишены возможности учиться.

Ключевые слова: воспитанники, преподаватели, учебное заведение, состав.

* * *

УДК 94(477.83):[373.014.5(=411.21)]«185/191»

Вовчко М. І.,
аспірантка кафедри історії Центральної та Східної Європи, Львівський національний університет ім. І. Франка (Україна, Львів),
mfvovchko@gmail.com

ЄВРЕЇ У ПОЧАТКОВИХ ТА СЕРЕДНІХ ДЕРЖАВНИХ ШКОЛАХ ГАЛИЧИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглянуто проблему участі євреїв у системі загальнообов'язкової світської освіти, яка у ХІХ ст. вважалася одним з головних кроків на шляху інтеграції єврейської спільноти. Проаналізовано статистику відвідуваності початкових та середніх шкіл (гімназій), значення навчальних дисциплін, зокрема практику викладання основ релігії. Спільне навчання учнів різних віросповідань не минало без непорозум'я та породжувало дискусії у галицькому суспільстві, а вплив, якого зазнавала єврейська молодь у початкових та середніх школах, мав важливе значення для формування її світоглядних позицій.

Ключові слова: євреї, початкова та середня освіта, Галичина, асиміляція, сіонізм.

Одним з найважливіших наслідків процесів модернізації у Галичині стала поява верстви секуляризованої єврейської інтелігенції. Це стало можливим через ряд соціальних та ментальних трансформацій, які загалом відповідали центрально–європейській моделі розвитку, в якій найефективнішим шляхом творення еліти нації була освіта, а тон у середньому класі задавали інтелігенція та службовці. У цьому світі важливим є зрозуміння того, як доступ до освіти змінив єврейське суспільство і як проявилася практична реалізація права на освіту.

Євреї отримали можливість посилати дітей у державні школи із вступом у силу патенту Марії Терезі від 6 грудня 1774 р., яким усіх дітей від 6 до 12 років зобов'язали відвідувати навчальні заклади [1, s. 56]. Проте реалізація цього закону наштовхнулася на серйозний опір, позаяк більшість євреїв відмовлялися посилати дітей у створені згодом спеціальні школи із світською програмою навчання (ними керував маскіл Герц Гомберг), які, зрештою, ліквідували у 1806 р. [3, s. 40]. Несприятливим чинником стало і швидке поширення хасидизму в Галичині, послідовники якого ставилися зневажливо до будь–якого навчання, в тому числі й релігійного [39, s. 22]. У таких умовах ті євреї, які дотримувалися протилежних поглядів, нерідко вдавалися до самоосвіти чи діяли як батько відомого вченого–талмудиста Соломона Бубера (1827–1906), який наймав приватних викладачів світських предметів для сина [10, s. 58].

Перші школи для євреїв, де програма навчання включала окремі світські дисципліни, з'явилися у Тернополі (школа Йосифа Перла), Бродях (торгівельна школа), Львові (школи Абрахама Кона) та Кракові з ініціативи прихильників Гаскалі. Вони вважалися приватними школами, тому їхнє утримання з часом лягло на плечі керівництва єврейських громад, яке також могло впливати на процес навчання, призначення вчителів тощо. Відомо, що випускники цих німецькомовних шкіл

продовжували свою освіту у державних гімназіях, попри критику з боку ортодоксів [21, p. 100].

Щойно від середини XIX ст. ставлення до таких шкіл, як і до світських знань загалом, почало змінюватися. В цей час освічені євреї за підтримки адміністрації здобули високі позиції у місцевих громадах; їхня чисельність та матеріальне становище дозволили збудувати окремі синагоги (темпли). Поступово щораз більше євреїв усвідомили, що світська освіта може бути перевагою, а не лише прикриттям обов'язком.

Приблизно до початку 1870–х рр. євреї все ще неохоче віддавали дітей у державні (публічні, народні) школи, натомість так звані приватні релігійні школи змигалися із високим напливом учнів. У 1879 р. львівська єврейська громада звернулася до міської влади з проханням виділити додаткові кошти на розширення своїх шкіл [15, s. 301]. Краківська громада у 1871 р. передала місту свою школу на Казімежі через неможливість її утримувати [42, s. 244]. Брак релігійних шкіл, де процес навчання був спланований так, аби учні дотримувалися релігійних приписів, вивчили основні молитви та базові навички івриту, спонукав окремих осіб та благодійні єврейські організації вкладати гроші у освіту. Серед них французьке благодійне товариство «Alliance Israélite Universelle» та німецько-австрійська Фундація Моріца Гірша. Перша діяла в Галичині від 1870–1880–х рр. і зосереджувалася на підтримці вже існуючих закладів та спробах організувати навчання у такий спосіб, аби привабити ортодоксійних євреїв [22, s. 111].

Більш помітними були зусилля Фундації Гірша, яка розпочала активну роботу на початку 1890–х рр. із створення двох комітетів – у Львові та Кракові. Однією з цілей Фундації стала побудова в Галичині та Буковині шкіл для євреїв та допомога вже існуючим, якщо там навчалися євреї. За задумом, нові школи повинні були з'явитись у тих провінційних містечках, де мешкало багато євреїв, але не було державних шкіл. За перший рік існування Фундація збудувала вісім початкових шкіл, субсидувала школи у Бродах, Заболочі, ремісничі школи у Кракові, Станіславові, ткацьку школу в Глинянах. Виконавчі комітети, до складу яких входили чимало прихильників ідеї асиміляції, також визначали стипендії для вчителів релігії та учнів [8, s. 66]. На початку XX ст. в Галичині діяли 42 початкові школи Фундації Гірша, а у 1909 р. 47 шкіл, де навчалось 7 557 учнів, переважно хлопців.

Частка євреїв у державних початкових школах почала стрімко зростати у 1870–х рр., однією з причин стало надання їм більш світського характеру. У 1875 р. 26% єврейських дітей шкільного віку (21 366 осіб) відвідували школи, з них лише 23% (4 969 осіб) навчалися у приватних релігійних закладах [26, s. 19]. У 1880 р. початкове навчання отримували вже 37,4% дітей (33 400 осіб), серед них до приватних релігійних шкіл були записані 15,7% (4 530 осіб) [36, s. 82–84]. Подібне співвідношення державних та приватних шкіл зберігалось навіть на початку XX ст., коли школи для євреїв активно підтримувала Фундація Гірша. Чимало релігійних шкіл не мали прав прилюдності (право видавати свідоцтва державного зразка), що додатково мотивувало євреїв звертатися до державних шкіл. Зокрема, львівські школи ім. Абрагама Кона втратили право прилюдності у 1887 р., головно через те, що навчання відбувалося німецькою мовою [22, s. 112].

Серед недоліків релігійних шкіл інспектори шкільних рад називали і той факт, що не тільки учні, а й дехто із вчителів носили пейси та ярмулки, як це мало місце у Болехові [22, s. 120]. У 1900 р. лише шістнадцять із понад сорока шкіл Фундації Гірша, керівництво яких тісно співпрацювало з місцевою владою і від самого початку впровадило польську мовою навчання, мали права прилюдності [22, s. 173]. Через це релігійні школи відвідували переважно діти незаможних батьків, які часто отримували тут безкоштовне харчування, підручники, взуття чи одяг [35, s. 190; 41, s. 5].

Зростання кількості євреїв у державних початкових школах стало помітним у 1880–90 рр. У 1890 р. навчальним процесом було охоплено 50 291 єврейська дитина, з них 45 070 осіб відвідували державні школи, а 5 221 учнів навчалися у релігійних школах. Через 10 років загальна кількість зросла до 78 466 учнів (66 521 осіб у загальних та 11 945 у релігійних школах) [36, s. 82–84]. У великих містах відносна частка євреїв у початкових школах зростала найшвидше: у Львові в 1890 р. на 100 учнів припадало 30 євреїв [38, s. 43], в той же час у школах повітового містечка Ліманова євреєм був лише кожен десятий учень [5, s. 205]. Серед єврейських учнів державних шкіл хлопців зазвичай було удвічі менше ніж дівчат; у релігійних школах такої значної переваги дівчат як правило не існувало. Ця статистика свідчить про те, що більшість єврейських родин в Галичині дотримувалися консервативно-релігійних поглядів, ставлячи правильне релігійне виховання синів вище від світської освіти.

У двох львівських школах ім. Тадеуша Чацького (діяли від 1879 р., спочатку 4–класні, а від 1885 р. – 6–класні), розташованих у серці колишнього гетто, євреї склали більшість учнів [22, s. 48]. Найближчі школи ім. Пірамовіча, св. Мартина та св. Анни налічували від 26%–45% учнів юдейського віросповідання. За правилами, планування навчального процесу в таких школах мало враховувати релігійну приналежність учнів, зокрема євреї звільнялися від навчання у дні юдейських свят, для них окремо викладали релігію [14, s. 169]. Однак на практиці закон не завжди знаходив застосування, зокрема через нерегулярне фінансування бракувало кваліфікованих вчителів релігії. До 1891 р. вчителів релігії оплачували місцеві кагали, які часто «забували» це робити і у 1893 р. в усій Галичині працювало лише 22 постійних вчителів релігії [29, s. 40–41].

Іноді євреї відвідували школи з виразним християнським спрямуванням. Вільгельм Фельдман із містечка Збараж окрім хедеру навчався у початковій школі, якою опікувались монахи-бернардинці. Можливо, саме це було причиною того, що він у 16 років добре говорив і писав польською [12, s. 100]. До школи у с. Великі Очі (біля м. Яворова), де навчали монахині ордену Феліціанок, записав своїх дочок Соломон Хаес, торговець деревом [7, s. 37]. Причиною цього було намагання отримати освіту в найкращому із доступних закладів, що також спонукало християн записувати дітей у єврейські школи Фундації Гірша.

Зацікавлення світською освітою позитивно оцінювали прихильники єврейської асиміляції. Для них це стало сигналом змін у правильному напрямі та свідченням поступового виходу євреїв з ізоляції; запорукою того, що спільне навчання та виховання покладе край взаємній недовірі християн та євреїв [34, s. 57]. Одним із важливих

напрямів діяльності проасиміляційних єврейських товариств була матеріальна підтримка незаможних учнів юдейського віросповідання [17, р. 44; 11, s. 2; 6, s. 2–3]. Для зацікавлення старшої аудиторії відбувалися науково–популярні лекції, існували курси для дорослих неписьменних євреїв, невеликі публічні бібліотеки [20, s. 2].

На думку редакторів проасиміляційної газети «Ойчизна», зростання кількості євреїв у публічних школах з часом призведе до зникнення «середньовічних хедерів» [16, s. 1] – приватних єврейських шкіл де вивчали іврит, Тору та коментарі до неї. Тому чимало зусиль противники хедерів скеровували на те як і хто навчатиме релігії у державних школах. Зокрема у 1880–х рр. з'явилися перші польськомовні підручники з біблійної історії Нехемії Ландеса та Маєра Шлезінгера для світських шкіл; проблеми релігійного виховання у школах обговорювали на найвищому рівні у Сеймі та Крайовій шкільній раді [25, s. 173–174; 37, s. 75–76; 32]; в 1894 р. львівський поступовий рабин Є. Каро розробив уніфікований план навчання релігії для різних типів шкіл [28, s. 10]; на початку ХХ ст. активізувалися спроби заснувати навчальний заклад для вчителів юдейської релігії та рабинів у Галичині [3, s. 43]. Ці заходи, хоч і привертали увагу до проблеми, не вплинули радикально на існування системи єврейської релігійної освіти: відомо що на початку ХХ ст. у Галичині офіційно працювали близько 650 хедерів, які відвідували 13–14 тис. учнів [43, s. 1116–1117], неофіційно говорили про декілька тисяч подібних закладів, які працювали без необхідних дозволів [32, s. 14].

Іншим аргументом на користь сприяння доступу євреїв до світської освіти було те, що лише в державних школах вони зможуть навчитися крайової мови. Справді, у державних школах євреї відвідували уроки польської, німецької, української (руської) мови [15, s. 313]. У релігійних школах навчання відбувалось переважно німецькою мовою, яка була найбільш зрозумілою вихідцям з їдишмовного середовища, однак на вимогу Крайової шкільної ради керівництво шкіл впроваджувало чи принаймні декларувало полонізацію цих навчальних закладів у 1880–90 рр. [27, s. 37]. Перехід на польську мову не був легким, що відбивалося на успішності учнів [13, s. 498], але у підсумку це сприяло їхній акультурації.

19 грудня 1849 р. представникам юдейського віросповідання дозволили вступати у середні школи (гімназії) без отримання спеціального дозволу влади (Губернаторства) [24, s. 48]. Відтоді щораз більше євреїв намагалися здобути гімназійну освіту, яка вважалася критерієм належності до інтелігенції. У галицьких гімназіях і реальних школах у 1870 р. навчалось 642 євреїв (8,6% учнів), а у 1911–12 рр. лише державні гімназії відвідували 6908 євреїв (23%) [36, s. 92; 30, s. 24–25]. Тільки свідоцтва класичних гімназій давали право вступати в університети, і така освіта загалом була доволі ефективним соціальним ліфтом.

Навчання у гімназіях тривало вісім, а у реальних школах сім років та вимагало чималих розумових зусиль від учня та матеріальної допомоги його батьків чи опікунів. Гімназисти вважалися майбутньою елітою суспільства, тому їхнє навчання та поведінка були справою надзвичайної ваги. До 1868 р. в усіх галицьких середніх школах навчання велося німецькою мовою, опісля її замінила польська, а право викладати іншими

мовами (приміром українською) погоджувалося Сеймом [19, s. 148]. Від цього часу школи, а особливо гімназії, поступово втягувалися у польсько–українське протистояння, яке позначилося й на учнях юдейського віросповідання. Євреї вкрай рідко вступали до гімназій з українською мовою навчання: від початку ХХ ст. їхня частка не перевищувала 3–6% у перемишльській та коломийській гімназіях, 1–2% у станіславській і менше відсотка у тернопільській гімназії та у львівській академічній гімназії [19, s. 267]. Натомість дві (згодом одна) німецькомовні гімназії відзначалися найвищою часткою учнів юдейського віросповідання – у Другій львівській гімназії в 1890–1914 рр. близько половини учнів складали євреї, у Бродівській гімназії ім. Князя Рудольфа їх налічувалось понад 40% [19, s. 259].

Більшість євреїв віддавала своїх дітей у польськомовні гімназії, кількість яких протягом другої половини ХІХ ст. значно зросла. Формально обмежень за конфесійною ознакою не існувало, проте частка учнів юдейського віросповідання залежала серед іншого від політики керівництва гімназій та від географічного розміщення навчальних закладів. Кількість євреїв у П'ятій гімназії у Львові зросла з 30% до 60% після того як цей заклад переїхав із Середмістя на Жовківське передмістя [9, s. 218]. В окремих гімназіях політика дирекції та колективу викладачів не була прихильною до учнів юдейського віросповідання. Однією із серйозних проблем була відсутність чи неналежна кваліфікація катехитів юдейської релігії, що, на думку прихильників асиміляції, негативно впливало на учнів та призводило до релігійного індіферентизму чи навіть схиляло до прозелітизму заради кар'єри [40, s. 155].

У гімназіях з польською мовою навчання євреї переважно вказували польську розмовною мовою. Також важливим компонентом була участь у різноманітних заходах патріотичного характеру. Один з випускників польськомовної гімназії ім. Франца Йосифа у Львові Ян Рукер згадував, що дирекція та викладачі робили усе можливе, аби прищепити своїм вихованцям любов до всього польського. Більшість учнів були членами «Sokoła» – польської молодіжної організації; у школі діяли гуртки для поглибленого вивчення польської історії та літератури [23, s. 8–9]. Чи не всі випускники згадують про участь у різних публічних заходах з нагоди австрійських та польських національних свят, як мали б зміцнити патріотичне виховання учнів. Євреї–гімназисти нерідко наслідували своїх польських колег у намагання проявити польський патріотизм, зокрема носінням шапок–конфедераток, мода на які поширилась у 1890–х рр. Великий вплив на формування світогляду гімназистів мали таємні товариства, засновані старшими учнями.

Цілеспрямованої політики прищеплення учням юдейського віросповідання польського патріотизму не існувало, однак позиція окремих вчителів відігравала ключову роль. Нерідко за ініціативи вчителів учні відзначали дні народження таких поетів як Адам Міцкевич, у яких єврейська молодь могла брати участь; іноді згадували і ювілеї Тараса Шевченка [31, s. 46], проте у жодному із звітів немає згадки про відзначення у стінах гімназій подій, пов'язаних з єврейською культурою. Така позиція призводила до суперечливих наслідків – для одних євреїв це ставало поштовхом до ще більшого відсторонення від власного походження і свідченням

вищості нееврейської культури, яку вони намагалися якнайкраще засвоїти. В інших це пробуджувало відчуття маргінальності та відштовхнутості, тому вони намагалися реалізувати свої культурні потреби у іншому місці.

Із зростанням кількості євреїв у гімназіях частка тих, кого не влаштовувало ігнорування їхніх релігійно-культурних особливостей, зростала. Чимало гімназистів відвідували засноване у 1883 р. львівським рабином Й. Кобаком, товариство «Мікра кодеш», де доступним способом навчали івриту та основам юдейської релігії [4, р. 17]. Аби призупинити поширення серед молоді ідей окремоті єврейського населення літератор Остап Ортвін закликав у 1912 р. змінити підходи до навчання євреїв. На його думку, середня школа для багатьох вихідців з єврейського середовища це єдина можливість безпосереднього спілкування з поляками, однак євреї почувалися у ній настільки чужими, що обирали єдину відкриту опцію – єврейський націоналізм [18, с. 2–3].

Загальні початкові та середні школи були, поза сумнівом, однією з найважливіших передумов асиміляції. Відвідування навчальних закладів, у яких викладали німецькою чи польською мовами, а поряд з навчанням багато часу присвячували вихованню молоді – часто у дуже патріотичному дусі – неминуче приносило розуміння іншої культури, звичаїв, а іноді й релігії. Велике значення мали закладені під час навчання товариські контакти з ровесниками. Діти з єврейських родин, приходячи у школи, опинялись у зовсім іншому світі, де вони швидко усвідомлювали, що винесені з дому звички малоприсладо, відмовлялись від них і переймали новий стиль життя. Навички адаптації часто супроводили їх після завершення навчання, що сприяло асиміляції.

Світська освіта, однак, була доволі обмеженим інструментом для асиміляції через ряд причин. Як вказує Шауль Штампфер, галицькі євреї намагались відгородити своїх дітей від світської освіти, а якщо не могли обійти правила, то частіше відправляли у школи дівчат – у 1890 р. в Галичині у державних школах навчалось близько 40% дівчат і 25% хлопців з єврейських родин [33, р. 79–80]. Світська освіта не мала цінності в очах старшого покоління; її сприймали лише як засіб для кращого ведення бізнесу. Звичайно, у багатьох спогадах можна знайти посилення на польські школи як на початок формування світоглядних позицій, що без сумніву було правдою для тисяч євреїв, однак з таким самим успіхом шкільна освіта спричиняла поглиблення міжетнічних антагонізмів, вела до усвідомлення євреями свого нерівного становища. Із світських шкіл виходили не лише прихильники асиміляції, а й єврейські націоналісти. Однак, не підлягає сумніву, що освіта істотно змінювала їх, і вони вже не були ортодоксійними євреями, подібними до своїх батьків.

Список використаних джерел

- Adamczyk M. Edukacja a przeobrażenia społeczności żydowskiej w monarchii habsburskiej 1774–1914. – Wrocław, 1998.
- Balaban M. Herc Homberg i szkoły jozefińskie dla żydów w Galicji (1787–1806). – Lwów, 1906.
- Balaban M. Historia projektu szkoły rabinów i nauki religii mojż. na ziemiach polskich. – Lwów, 1907.
- Bauer E. The Intellectual and the City. Lvov (Lwów, Lemberg, Lviv) and Yehoshua Ozjasz Thon // A Romantic Polish–Jew. Rabbi Ozjasz Thon from Various Perspectives. Ed. By Michal Galas, Shoshanna Ronen. – Krakow, 2015. – P.11–26.
- Bujak F. Limanowa. Miasteczko powiatowe w zachodniej Galicji. Stan społeczny i gospodarczy. – Kraków, 1902.
- Byk E. Z rozmyślan nad naszymi instytucjami społecznymi // Jedność. – 1912. – №3. – S.2–3.
- Chajes W. Semper Fidelis. Wspomnienia Polaka wyznania mojżeszowego. – Kraków, 1997.
- Fundacja br. Hirsza // Ojczyzna. – 1892. – №9. – S.66.
- Gajak–Toczek M. Dzieje V Gimnazjum Państwowego we Lwowie – wydarzenia, fakty, sylwetki uczniów i nauczycieli // Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica, 2011. – S.212–224.
- Kohn J. Solomon Buber // Almanach i leksykon żydostwa polskiego T. I–III. – Lwów, 1936. – S.58–59.
- Kolonie wakacyjne dla dzieci żydowskich // Izraelita. – 1886. – №10. – S.2.
- Landes N. Kronika // Ojczyzna. – 1883. – №24. – S.100.
- Łapot M. Edukacja dziewcząt żydowskich w Szkole Ludowej im. Abrahama Kohna we Lwowie (1844–1914) // Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. – 2015. – T. XXIV. – S.483–504.
- Łapot M. Nauczanie religii mojżeszowej we lwowskich szkołach publicznych w dobie autonomii galicyjskiej – zarys problematyki // W kręgu dawnych i współczesnych teorii wychowania. Uczzeń–Szkoła–Nauczyciel / Red. Katarzyny Dormus i Ryszarda Ślęczki. – Kraków, 2012. – S.166–183.
- Łapot M. Szkoła Ludowa im. Tadeusza Czackiego we Lwowie (1879–1914) – nowy rozdział w dziejach edukacji Żydów lwowskich // Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. – 2014. – T. XVI. – S.299–326.
- Lwów 31 grudnia 1884 // Ojczyzna. – 1885. – №1. – S.1.
- Maślak–Maciejewska A. The Association of Progressive Jews in Kraków and its Synagogue in the Last Quarter of the 19th Century // Scripta Judaica Cracoviencia. – 2015. – Vol.13. – P.41–53.
- Ortwin O. Fabryki syonizmu // Jedność. – 1912. – №24. – S.2–3.
- Pacholkiv S. Emanzipation durch Bildung: Entwicklung und gesellschaftliche Rolle der ukrainischen Intelligenz im habsburgischen Galizien (1890–1914). – Wien / München, 2002.
- Pięćciolecie lwowskiej szkoły dla dorosłych analfabetów T.S. L. Im / B. Gdmana // Jedność. – 1909. – №14. – S.2.
- Polonsky A. Dzieje Żydów w Polsce i Rosji. Przekład Mateusz Wilk. – Warszawa, 2014.
- Rędziński K. Żydowskie szkolnictwo świeckie w Galicji w latach 1813–1918. – Częstochowa, 2000.
- Rucker J. Wspomnienia o Lwowie. Wyjątki z pamiętników z lat 1867–1939. – New York, 1965.
- Śliż M. Galicyjscy Żydzi na drodze do równouprawnienia 1848–1914. Aspekt prawny procesu emancypacji Żydów w Galicji. – Kraków, 2006.
- Sprawa nauki religii izr. w Sejmie // Ojczyzna. – 1890. – №22. – S.173–174.
- Sprawozdanie c.k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1875/6. – Lwów, 1877.
- Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1884–85 i 1885–86. – Lwów, 1887.
- Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1891–92 i 1892–93. – Lwów, 1893.
- Sprawozdanie c.k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1893/94. – Lwów, 1894.
- Sprawozdanie c.k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1911/12. – Lwów, 1913.
- Sprawozdanie dyrekcji c.k. Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1893/4. – Stanisławów, 1894.
- Sprawozdanie z posiedzeń ankiety w sprawie nauki religii mojżeszowej w szkołach galicyjskich odbytej dnia 11 lutego 1907 r. – Lwów, 1907.
- Stampfer S. Gender Differentiation and Education of the Jewish Woman in Nineteenth–Century Eastern Europe // Polin. Studies in Polish Jewry. – 1992. – Vol.7. – P.79–80.
- Sz. Wr. O szkołę wyznaniową (Reminiscencje sejmowe). I. // Ojczyzna. – 1892. – №8. – S.57.
- Szkoła fund. br. Hirscha // Wychowanie i Oświata. Organ nauczycieli religii mojżeszowej w Galicji. – 1908. – №24. – S.190.
- Thon J. Die Juden in Österreich. Vereoffentlichungen des Bureaus fur Statistik der Juden Vol IV. – Berlin, 1908.
- W sprawie kształcenia nauczycieli religii mojżeszowej // Ojczyzna. – 1891. – №10. – S.75–76.
- Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie. Zebrał i opracował Dr K. Ostaszewski–Borański, kierownik miejskiego biura statystycznego. Tom V. – Lwów, 1894.
- Wodziński M. Oświecenie żydowskie w Królestwie Polskim wobec chasydyzmu. Dzieje pewnej idei. – Warszawa, 2003.

40. Wratislaw Z Galicji // Izraelita. – 1890. – №16. – S.155.
 41. Załęcki A. Szkolnictwo ludowe wśród lwowskiej ludności żydowskiej w świetle cyfr w r. 1902. – Lwów, 1904.
 42. Żbikowski A. Żydzi krakowscy i ich gmina w latach 1869–1914. – Warszawa, 1994.
 43. Archiwum Głowne Akt Dawnych, C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświecenia w Wiedniu, sygn. 459.

Vovchko M. I., graduate student of the department of the history of Central and Eastern Europe, Lviv National University Franko (Ukraine, Lviv), mvovchko@gmail.com

Jews in the elementary and secondary schools in Galicia in the second half of the 19th – early 20th century

The present article deals with secular education as an essential step towards integration into broader society. Analyzed statistic of attendance in primary and secondary schools (gymnasiums), the value of subjects, an assessment of the religious education in public schools including practice teaching of religion. Schoolchildren with different faith not always tolerated other religion, but common schools for Jews and non-Jews make an influence on their worldview.

Keywords: Jews, elementary and secondary education, Galicia, assimilation, Zionism.

Вовчко М. І., аспірантка кафедри історії Центральної та Східної Європи, Львівський національний університет ім. І. Франко (Україна, Львів), mvovchko@gmail.com

Евреи в начальных и средних государственных школах Галиции во второй половине XIX – начале XX века

Рассматривается вопрос присутствия евреев в частных и государственных светских школах. Светское образование в XIX веке считалось одним из способов интеграции евреев. Изучена статистика посещаемости евреями начальных и средних (гимназий) учебных заведений; предпринята попытка проанализировать значение школьных дисциплин, особенно практику преподавания основ иудейской религии. Совместное обучение представителей разных вероисповеданий не обходилось без конфликтов, которые провоцировали дискуссии в обществе, но трудно преувеличить значение светского образования в процессе формирования личности еврейской молодежи.

Ключевые слова: евреи, начальное и среднее образование, Галиция, ассимиляция, сионизм.

* * *

УДК 329(477)«1917»

Довгалець О.,
аспірантка, Рівненський гуманітарний університет
(Україна, Рівно), dovgolec_o@meta.ua

Проголошення Української Народної Республіки та діяльність загальноросійських партій в складі Центральної Ради

Висвітлено діяльність загальноросійських політичних партій в складі Центральної Ради після проголошення Української Народної Республіки (УНР). На основі аналізу засідань Малої Ради з'ясовано позицію меншовиків та російських есерів під час обговорення та голосування Третього Універсалу; доведено, що представники цих партій доклали більших зусиль для реалізації ідеї створення центрального соціалістичного уряду, ніж для втілення в життя програми державного будівництва УНР.

Ключові слова: Центральна Рада, Мала Рада, загальноросійські політичні партії.

В умовах формування сучасної української політичної нації актуалізується проблема вивчення попереднього вітчизняного досвіду врегулювання відносин між державними структурами та національними меншинами. В контексті цього особливе значення має доба Центральної Ради. Саме Центральна Рада стала першим українським органом, який виконував функції парламенту, створював законодавчу базу розв'язання проблем державотворення. В період діяльності Центральної Ради представники національних меншин на квотній основі через партійне представництво отримали можливість впливати на формування державної політики. Тому осмислення уроків того періоду може допомогти в процесі налагодження

стосунків між державою та національними групами на сучасному етапі.

Автор статті ставить за мету проаналізувати позицію представників загальноросійських партій в складі Центральної Ради щодо проголошення Української Народної Республіки (УНР).

Різні аспекти діяльності представників загальноросійських партій в Центральній Раді висвітлено у працях В. Ф. Верстюка, О. М. Голікової, Г. О. Лебедєвої, О. М. Любовець, В. Ф. Солдатенка, О. В. Старух та ін.

Проблема представництва партій національних меншин в Центральній Раді гостро постала після прийняття нею Першого Універсалу. Загально відомо, що прийняття цього документу суттєво загострило стосунки між Центральною Радою та Тимчасовим урядом. До Києва з метою узгодження позицій й пошуку компромісу прибула делегація Тимчасового уряду. Під час переговорів у Києві її представники висунули вимогу обов'язкової присутності представників національних меншин у складі Центральної Ради. Тільки за таких умов Тимчасовий уряд погоджувався визнати Центральну Раду правомочним органом. Лідери українського руху погодилися на такі вимоги. П'ята сесія Центральної Ради визнала доцільним співпрацю з «неукраїнською демократією» та включення її представників до свого складу. Єдиною вимогою було визнання національними партіями Центральної Ради найвищим правомочним органом українського народу [1, с. 124].

Мандатна комісія Шостих загальних зборів Центральної Ради затвердила її новий склад, де були вже представлені партії національних меншин, у тому числі й загальноросійських – кадетів, меншовиків, есерів, народних соціалістів. Перелік їхніх представників міститься в списку «Персонального складу Української Центральної Ради» [2, с. 224–227]. Більшовики відмовились увійти до складу Центральної Ради. На їх переконання було неприпустимою подібна практика, коли місця в крайовому органі їм (як і іншим) надавались за принципом національного представництва. Вони вважали що, більшовицька партія мала отримувати місця відповідно своєму впливу на населення. Усвідомлюючи себе як одну з провідних лівих партій, більшовики прагнули переваг особисто для себе, однак керівництво Центральної Ради не змінило квотний принцип представлення національних партій.

Попри декларування єдності української та неукраїнської демократії заради революційних перетворень, стосунки всередині Центральної Ради між партійними фракціями були достатньо складними. Часто партійні переконання національних партій не співпадали з інтересами українського національно-визвольного руху. Насамперед, це стосувалося питання національно-територіальної автономії. Своїми голосами вони прагнули обмежити повноваження Генерального Секретаріату як крайового уряду й не дозволити йому перебрати на себе функції, які за їхнім переконанням, могли належати тільки центральному уряду Росії. Певне протистояння між українськими та загальноросійськими політичними партіями в Центральній Раді спостерігалось до жовтневого перевороту в Петербурзі.

Після захоплення більшовиками влади в Петербурзі розпочався процес зближення загальноросійських партій з Центральною Радою, підґрунтям для чого стало спільне